

Yazar

Chafic Choucair

Tarih

10 Temmuz 2020

CEMAAT-İ İSLAMİ VE LÜBNAN HALK HAREKETİ

İKİNCİ DALGA ARAP
İSYANLARINDA **SİYASAL İSLAM**

الشرق
للأبحاث الاستراتيجية

AL SHARQ
STRATEGIC
RESEARCH

Özgün metin Arapça kaleme alınmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	3
GİRİŞ	4
HİRAK'IN İNSAFINDA CEMAAT-İ İSLAMİ	4
CEMAAT-İ İSLAMİ'NİN HALK HAREKETİNE TEPKİSİ	7
CEMAAT-İ İSLAMİ'NİN HİRAK'LA ETKİLEŞİMİNİN SONUÇLARI	11
SONUÇ	15
REFERANSLAR	16
YAZAR HAKKINDA	18
AL SHARQ STRATEJİK DÜŞÜNCE KURULUŞU HAKKINDA	18

Özet

Lübnan ayaklanması, bir diğer adıyla '*Hirak*'; 17 Ekim 2019 tarihinde, yolsuzluğun kaynağı ve aynı zamanda Lübnan'daki siyasi ve ekonomik krizlerin de sebebi olduğu gerekçesiyle mezhepçilikle mücadele ve ülkeyi yöneten siyasi sınıfın değiştirilmesi gibi taleplerin etrafında patlak verdi. Birtakım söylemsel kabullere rağmen Lübnan'daki siyasi partiler, halk ayaklanmaları ve halkın talepleri karşısında farklı yaklaşımlar sergiledi; Şii ikilisi (Emel Hareketi ve Hizbullah) ve Özgür Vatanseverler Hareketi'nde gözlendiği üzere rejim içindeki bir dizi etkili ve kilit grup da *Hirak* hareketine karşı çıktı. Bazı gruplarsa çekincelerini dile getirdi ancak Gelecek Hareketi'nde olduğu gibi halk hareketinin sağlayacağı getirilerden yararlanmaya çalışırken hareketle doğrudan bir karşılaşma içerisine girmekten de kaçındı. Sayıları az da olsa diğer partiler, Cemaat-i İslami (*el-Cemâatü'l-İslâmiyye*) örneğinde olduğu gibi halk hareketlerine koşulsuz destek sağladı.

Cemaat-i İslami, Lübnan'daki Sünni toplum içinde önemli bir siyasi nüfuza sahip ancak Gelecek Hareketi'nden sonra en büyük ikinci parti olması, ona ulusal düzeyde bir temsiliyet sağlayamıyor. Yine de partinin halk ayaklanmalarına katılımı, ona Lübnan'da önemli ve yükselen bir siyasi güç olarak kendisini yeniden inşa etme fırsatı verdi.

Bu makale, Cemaat-i İslami'nin Lübnan'daki halk ayaklanmalarını destekleyen gruplar arasında en önde gelen Sünni siyasi aktör olma konumunu göz önüne alarak *Hirak*'taki rolünü değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, grubun *Hirak*'a tepkisini ve onunla olan ilişkisini, ayrıca *Hirak*'ın Cemaat-i İslami üzerindeki etkisini ve mevcut siyasi iklim içinde diğer gruplarla olan ilişkilerini değerlendirecektir. Çalışmanın odak noktası, partinin esasen Sünni koalisyonundaki en önemli siyasi gücü temsil eden Gelecek Hareketi ile ilişkisinin yanı sıra tartışmalı bir bölgesel role sahip olsa da Lübnan'daki birincil Şii siyasi otorite olan Hizbullah ile ilişkisi olacaktır.

Giriş

Cemaat-i İslami'nin (*el-Cemâatü'l-İslâmiyye*), sahip olduğu rolün Lübnan veya daha geniş anlamda Arap dünyası ve İslam dini bağlamındaki önemi, partinin Lübnanlı Sünnilerin önemli bir kesimini temsil ederken aynı zamanda aktif bir siyasi rol oynayan neredeyse tek Lübnan İslami teşekkülü olmasından ileri gelmektedir. Lübnan ve çevresindeki mezhep mücadelesi içerisinde siyaset ve dinin kesiştiği noktada Cemaat-i İslami, kendisinden sadece 'Siyasal Sünnilik'i desteklemesini talep eden Saad Hariri'nin Gelecek Hareketi'den sonra ikinci sırada yer almaktadır.¹ Ayrıca 2011'de Arap ayaklanmalarının patlak vermesiyle siyasi dirilişe tanık olan Müslüman Kardeşler (MK) örgütünün en azından entelektüel referans, nüfuz ve vizyon açısından doğal bir üyesidir. Cemaat-i İslami, Ortadoğu çevresiyle; özellikle de Levant ile siyasi ve toplumsal bağlarının yanı sıra ortak özellikler de taşımaktadır. Kendisini Suriye ve Filistin'deki olaylarla alakadar olan, İslamcı olgular ve bölgedeki gelişmelerle de yakından ilgilenen bir aktör olarak sunmaktadır.

Grubun temelde daha geniş Lübnan rejimi bağlamındaki mezhepsel konumuna ve ulusal bağlamı aşır kendisini daha geniş Arap ve İslami çevreye taşıyan ideolojik boyutuna dair iki özelliği kendisinin Lübnan *Hirak*'ı ile özdeşleşmesini engellemedi. '17 Ekim İntifadası' olarak da bilinen *Hirak*, esas olarak mezhepsel güç ve servet dağılımını yerleştiren ve ardından endemik yolsuzluk ve yandaşçılığı pekiştiren 1990 tarihli Taif Anlaşması'ndan sonra oluşturulan Lübnan siyasi sisteminin başarısızlıklarına bir tepki olarak 17 Ekim 2019 tarihinde patlak verdi. Yine de Lübnanlı Sünnilerin şehirlerinin ve köylerinin *Hirak*'ta yer alan devrimcilerin ön saflarında, fakat bu kez milliyetçi motifler, sloganlar ve taleplerle yer alması dikkat çekicidir.

Mezhepsel bir grup olarak Cemaat-i İslami ile ulusal bir aktör olarak *Hirak* hareketi arasında bir çelişki var gibi görünmektedir. Cemaat-i İslami'nin söyleminde ve değişim taleplerinde Lübnan halk hareketiyle uyum içinde olması, şüphesiz Cemaat-i İslami'yi büyük ölçüde etkileyecek olumlu bir angajman alanı yaratmıştır.

***Hirak*'ın insafında Cemaat-i İslami**

2011 yılında Arap Baharı bağlamında MK ve ona bağlı güçlerin yükselişi, Cemaat-i İslami için daha önce akla gelmeyecek siyasi ufuklar açtı. Bu durum aynı zamanda Cemaat-i İslami'nin Lübnan arenasında kendisini güvenilir ve önemli bir siyasi role bürüyebilecek

performansı ile örgütsel yapısının yeniden değerlendirilmesine zemin hazırladı. Ancak bu fırsat penceresi, Mısır'daki darbenin (2013) ve akabinde örgütün bölgesel ve hatta uluslararası düzeyde kuşatıldığını gören, MK karşıtı bir hareket olarak da zımnen iki rolü birden oynayan “Arap karşı-devrimci koalisyonunun” oluşumundan kısa bir süre sonra kapandı. Bunu, 2017 yazında Körfez krizinin (Katar kuşatması) ortaya çıkışı izledi ve bu, bir zamanlar öncelikle birleşik bir Körfez bölgesi ile etkileşime giren ve aniden kendisini zaten bölünmüş olan Körfez'deki aktörlerin hedefi olarak bulan bir grup için işleri daha da kötüleştirdi.

Cemaat-i İslami, MK örgütünün maruz kaldığı baskılara bir istisna değildi. Zamanla grup, grubun sayısız derneği ve onunla bağlantılı figürler, daha önce Lübnanlı Sünnileri bir ölçüde kucaklayan Suudi Arabistan'da artık hoş karşılanmıyordu. Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) de bir dereceye kadar hoş karşılanmamaya başlandı. Cemaat-i İslami liderlerine göre, Mısır da Beyrut büyükelçiliğinin grubun siyasi olarak gözetlenmesinde rol oynamasına varıncaya kadar gruba karşı düşmanca bir tavır aldı.² Hepsi birlikte ele alındığında bu kısıtlamaların etkileri, Cemaat-i İslami'nin tek bir sandalye bile kazanamadığı Lübnan'da 2018'de yapılan son meclis seçimi sonuçlarında ortaya çıkacaktı. Grup ise bu yenilgiyi, 'Arap' ablukasına maruz kalması ve kendisini ister Gelecek Hareketi ile isterse de 2005'te Refik Hariri suikastının ardından özel bir ilişki kurduğu 14 Mart İttifakı ile anlaşmaya varmasını veya ittifaklar kurmasını engelleyerek kendisine sınırlama getiren ve siyasi sahneden uzaklaştıran karar ile gerekçelendiriyor.³

Öte yandan İran-Hizbullah eksenini ile ilişkisi, İran'ın Arap bölgesindeki ve özellikle Suriye savaşındaki (2011) rolü nedeniyle kötüleşiyordu. Böylece Cemaat-i İslami, İran'ın rolünün “(İsrail'e) direnişle hiçbir bağlantısı olmaksızın” bölgesel çıkarlarına hizmet eden “mezhepçi ve yayılcı boyutlara” dayandığının farkına vardı. Esasında bu, İran'ı özellikle 1980'lerde ve 1990'larda bir dost ve potansiyel müttefik olmaktan çıkarıp, düzelmek adına davranışlarıyla yüzleşmeye muhtaç olan önemli bir düşmana dönüştürdü.⁴ Bunun nedeni, Suriye'de ve hatta Lübnan'da “terörizmle” mücadele kisvesi altında “İran eksenini” tarafından yürütülen savaşın, hem medyada MK'ye yönelik bir saldırı hem de bu eksene bağlı militanların ideolojik seferberliği olarak teşekkül ettiği gerçeğidir. İki taraf arasındaki bölünme, İslami Direniş Hareketi'nin (Hamas) 2012'de Şam'dan ayrılması ve Suriye ile bölgenin geri kalanında devam eden savaşa dâhil olmaktan ve “kendi halkıyla daha fazla karşı karşıya gelmekten” kaçınmak adına kendisini İran ve Hizbullah'tan uzak tutmasıyla birlikte daha da derinleşti.

Yerel seviyede, Hizbullah'ın Lübnan bağlamındaki konumu, Cemaat-i İslami'nin kendi pozisyonuna ve tabanının beklentilerine aykırı olup, grup kendisini ve Hizbullah'ı yalnızca politik olarak değil, aynı zamanda ideolojik ve mezhepsel çizgilerde de birbirine karşı konumlandırmaktadır.⁵ Çoğunlukla Cemaat-i İslami'nin destekçileri, bir direniş gücünden Lübnan ve çevresindeki "azınlıkların" ittifakına teşvik ve önderlik eden işlevsel bir "mezhepçi" pozisyona geçen Hizbullah'ı hâlâ devlette baskın bir güç olarak görmektedir. Bu arada Hizbullah destekçileri, özellikle 2013-2017 yılları arasındaki dönemde MK'yi ve İslami "Tekfirci" hareketleri en azından "direniş" ekseninde muhalefet açısından Lübnan'ın yerel söyleminde dahi aynı kefeye koymaktadır.⁶

Filistin direniş güçlerinin Hizbullah ve İran ile ilişkileri geliştikçe (2017), Cemaat-i İslami'nin tarihsel olarak iç yapısını gölgeleyen bölgesel sorumluluklarını yerine getirmesi için yapılan baskı da arttı. Bir yandan, Filistin meselesine ilişkin siyasi bağlılığını sürdürmeli ve Hizbullah'tan gelen Filistin 'direnişinin' ihtiyaçlarını hesaba katmalıydı. Öte yandan, son zamanlarda siyasi angajman yerine insani gayretlere odaklanmış olsa da 2011 yılından beri önceliklerinin başında yer alan Suriye meselesine bağlılığını sürdürmesi ve arttırması gerekiyordu. *Hirak'a* giden süreçte Hizbullah'ın önde gelen isimleri veya liderleri ile Cemaat-i İslami arasında Hamas'ın da olumlu bir rol oynadığı ve aralarındaki siyasi çatışmanın hafiflemesine katkıda bulunduğu toplantılar gerçekleştirildi. Her ikisi de kendi duruşlarında ısrarcı kalmaya devam edecek ancak herhangi bir doğrudan yüzleşmeden veya anlaşmazlıkların tırmanmasından da kaçınmaya dikkat edecektir.⁷ Böylece Cemaat-i İslami'nin çabaları, Filistin ve Suriye meselelerine olan taahhütlerinin yanı sıra bölgesel ve yerel cephele arasında da retorik ve siyasi açıdan bir denge kurmaya çalışırken bölünmüş oldu. Nitekim bunların hepsi politika ve taahhütlerinde bir dizi çelişkiye sebep olan bir atmosfer ortaya çıkardı.

Bu bölgesel ve yerel bağlam, finansal bir ablukanın yanı sıra gruba neredeyse tamamen siyasi bir izolasyon dayattı. Grubun temelde yurt dışından gelen bağışlardan müteşekkil birincil gelir kaynağı neredeyse sıfıra inerek grubu bazı sınırlı yatırımlara ek olarak büyük ölçüde üyelerin katkılarına bağımlı kıldı.⁸ Lübnan halkından gelen bağışlar, grubun nispeten elitist kalması ve esas olarak dindar Sünni halkı hedeflemesiyle birlikte işe alımların genellikle örgütsel nedenlerden dolayı çok yavaş olduğu göz önüne alındığında, neredeyse yok denecek kadar azdı. Üstelik konumu, özellikle 2005 yılında Başbakan Refik Hariri'nin

öldürülmesinden sonra nispeten zayıflamıştı. Bu da, yerel halkın taleplerini karşılamaya yeten veya Lübnan'ın ulusal sorunlarına cevap veren bir söylem oluşturmada yetersiz kalınmasıyla sonuçlandı. Gelecek Hareketi'nin söylemiyle rekabet edememesi, Sünni halkın destekleyen kesimini, özellikle de orta sınıfı çekmesini engelleyerek kendisini ihtiyaç duyduğu ekonomik ve siyasi tesir gücünden mahrum bıraktı.

Örgütsel açıdan bakıldığında, Cemaat-i İslami 2011 Arap Baharı ile 2019 Lübnan *Hirak*'ı arasında daha da devam edecek uzun bir geçici liderlik dönemine tanık oldu. Kurucu nesilden diğerine bir güç aktarımına tanıklık etti ve bu durum grubun gizleyemediği iç anlaşmazlıklarla sonuçlandı.⁹ 1992 yılından bu yana grubun Genel Sekreteri olarak görev yapan Şeyh Faysal Mevlevi, 2011 yılında vefat etti. Kendisi, Müslüman Kardeşler'in önde gelen hukukçularından biri ve Lübnan'ın tanınmış bir din âlimiydi. Onun ölümüyle birlikte, grubun Arap dünyasındaki çekiciliğinin azalmasının yanı sıra performansı ve etkisinde de görece bir düşüş oldu. Onun halefi ve aynı zamanda kurucu nesilden biri de olan İbrahim el-Masri (2010'da seçildi), öncelikle geçiş aşamasını yönetti ve liderliğin bir sonraki nesle devredilmesinin zeminini hazırladı. Azzam el-Eyyübi'nin, El-Masri'nin ardından (2016) grubun Genel Başkanı seçilmesi kolay bir karar olmadı. Bu durum ise, özellikle Şura Konseyi tarafından tek oy farkla seçildiği ikinci döneminden (2019 başlarında) sonra bu vecheye büründü. Bu, grubun kutupları arasındaki derin farklılıkların ve büyüyen örgütsel zorlukların bir göstergesidir ve Lübnan arenasında reformcu bir rol oynamak şöyle dursun, grubun taze kan çekme yeteneği hakkındaki soruları da gündeme getirmektedir.

Böylece, Lübnan'da *Hirak*, ne Cemaat-i İslam'ın örgütsel zorluklarını çözebildiği ne de Arap ayaklanması sonrası dönem için vizyonunu netleştirebildiği bir zamanda patlak verdi. Buna karşılık, bölgesel olarak veya Lübnan'da hem lehlerine hem de Sünnî veya 'İslamcı' çevrelerinin yararına olmayan bölgesel gelişmelere açık haldeki Lübnan'ın yerel zorluklarıyla yüzleşirken politik ve finansal izolasyonla mücadele ediyorlardı. İlk kez, temel sorumluluğuna yani ideolojik mesajına ek olarak Lübnan ve bölgedeki belirli bir mezhebe yani Sünnilere karşı doğrudan sorumluluk yükünü hissetti.

Cemaat-i İslami'nin halk hareketine tepkisi

17 Ekim'de Beyrut'ta gerçekleşen gösterilere Lübnan halkı kuzeyden güneye geniş katılım gösterdi. Tüm Lübnan partileri *Hirak*'ın taleplerini ilkesel bir biçimde söylemsel olarak

kabul etseler de rejimde aktif olan Şii ikilisi (Emel Hareketi ve Hizbullah) ve Özgür Vatansever Hareketi gibi başlıca partiler gösterilere karşı çıktı. Diğerleri *Hirak* hareketine dair çekincelerini dile getirdiler ve hareketle doğrudan bir karşılaşmaya girmekten kaçındılar. Gelecek Hareketi'nde olduğu gibi bir takım partiler ise *Hirak*'tan çıkar sağlamaya çalışırken, sayıca çok az olmasına rağmen biri Cemaat-i İslami olmak üzere, diğerleri hareketi kati ve koşulsuz olarak destekledi.

Mezhepçi Lübnan bağlamında özellikle Trablus kentinin zaman içinde protesto yoğunluğu azalmasına rağmen etkisini sürdürmesini sağlayan en büyük gösterilere sahne olması göz önüne alındığında bu tavır, Cemaat-i İslami için beklenen bir tutumdur. Bu durum, büyük ölçüde Trablus'un Taif sonrası rejimden en olumsuz etkilenen şehirlerden biri olmasından kaynaklanıyordu. Trablus, en fakir halk tabakasına ev sahipliği yaparken hem yerel hem de bölgesel olarak olumsuz gelişmişlikten kaynaklanan mezhep ayrımcılığı ve marjinalleşmeden uzun süredir şikâyet eden Sünnilerin ana kalesi olarak da hizmet etmektedir.¹⁰

Grup, bakış açısı olarak Lübnan *Hirak*'ını (bir olay olarak ve taşıdığı siyasi değerler açısından) 2011'de Arap dünyasının tanık olduğu ayaklanmalardan farklı görmemektedir. Bu, halk hareketinin hedeflerinin Lübnan bağlamı ve karmaşıklıklarıyla uyumlu olsa da "Arap Baharı'nın" taleplerinden çok uzak olmayan rejimlerin düşmesi çağrısından ileri gelen bir durumdur. *Hirak*'ın talepleri, belirli bir liderliğin mevcut olmadığı bir ortamda esas teşkil etmeye devam eden dört ana hedef etrafında dönüyordu: Mevcut hükümetin devrilmesi, istisnai yetkilere sahip teknokratlardan oluşan altı aylık geçici bir hükümetin kurulması, yeni meclis seçimlerinin düzenlenmesi ve son olarak çalınan varlıkların yerine konması.¹¹ Bu hedeflerin amacı, mevcut yönetici sınıfı değiştirmek ve Lübnan'ı ekonomik krizlerinden kurtaracak ve ülkenin iyileşmesine izin verecek yeni bir yönetim vizyonu oluşturma umuduyla farklı bir yönetici sınıfı yaratmaktır.

Grubun hedeflerinde şunlar vardı: "1990 yılından bu yana hüküm süren geleneksel siyasi iktidarın kontrolü dışında bir devlet inşa etmek için gerçek bir fırsat yaratmak ya da en azından insanların çıkarlarını elde etmeleri için siyasi sınıfa baskı yapmalarını sağlamak." Hedefler aynı zamanda grubun neredeyse tümü 2017'deki "Vatan Vizyonu" (Ru'yat Vatan)¹² adlı belgeye dâhil edilmiş olan sosyal adaletin teşviki, yargıda reform yapılması, yolsuzluğun ortadan kaldırılması ve diğer taleplerin yanı sıra 1970'lerden¹³ beri dile getirdiği siyasi mezhepçiliği¹⁴ ortadan kaldırmaya yönelik reformist talepleriyle de örtüşüyor.

Yine de Cemaat-i İslami'nin Lübnan meclisindeki eski bir vekili olan İmad al-Hout'a göre, *Hirak* grupta şaşkınlık yarattı ve grubun karşılaştığı örgütsel zorluklar göz önüne alındığında başlangıçta kendisine nasıl ayak uydurulacağı konusunda kafa karışıklığına neden oldu. Grubun İslam'ı ve siyasi eylemi anlamak için "kapsamlı bir çerçeve" yaklaşımını benimsemesi, yani "İslam'ı yaşamın tüm alanlarının düzenleyicisi kılma" arayışı, grubun Lübnan gibi çok mezhepli bir ülkede kamu meseleleriyle başa çıkmak hususunda esnek olmasını zorlaştırıyor. Örgüt için bir diğer zorluk, eğitim yaklaşımının (terbiye) grup performansına baskın olmasından kaynaklanmaktadır. Yine de grubun *Hirak*'a gösterdiği destek ve katılım amacına ulaşmasını kolaylaştırmıştır.

Grup, halk hareketinde kendi reformist söylemi adına bir destek bulmuş oldu. Cemaat, mezhepçi Lübnan siyasi sisteminin "grubun Lübnan'daki reform hedeflerine ulaşmasını engellediğine, diğer yandan da siyasi söylem ve savunduğu ekonomik sistemlerle halkın katılımını baltaladığına?" inanmakta.¹⁵ Bu açıdan *Hirak*, grubun kendisini değişimin ana araçları olarak halk hareketini ve şiddetsiz taktiklerini benimsemesine yönlendiren bazı hedefleri taşıdığı sürece halka özgü bir değişim hareketinin parçası olma fırsatı sundu. Bu da, halk hareketinin bazen aralarında Cemaat-i İslami'nin de bulunduğu 8 Mart İttifakı karşıtları tarafından desteklenmekle suçlanmasının nedenlerinden biridir. Ancak, Cemaat-i İslami üyelerinin halk hareketinde ülkeyi tek parti egemenliğinden, meclisi, hükümeti ve Lübnan siyasi hayatını kontrol eden 8 Mart İttifakından kurtarma fırsatı bulmuş olmaları da mümkündür.¹⁶

Grubun toplumsal tabanı ve üyeleri, Lübnan'ın tüm bölgelerindeki halk hareketlerine, ister daha geniş Lübnan toplumunun bir parçası olarak ister bireysel düzeyde, değişen seviyelerdeki varlıklarıyla katıldılar. *Hirak*'ı doğası gereği halk merkezli bir seferberlik olarak gördükleri için grup adına veya örgütsel yetenekleri aracılığıyla katılmadılar. Zira herhangi bir örgütsel kapasite veya unvanla *Hirak*'a angaje olmak, halk hareketinin içten içe çökmesini tetikledi.¹⁷ Dahası, Arap Baharı tecrübesi, devrim yaşayan ülkelerdeki siyasal İslamcı hareketler için büyük bir bedele mal oldu ve grup kesinlikle bu deneyimi Lübnan'da tekrarlamak istemiyordu.

Yine de grubun katılım kararı kesinlikle üyelerini protestolarda yer almaya teşvik etti.¹⁸ Bu nedenle, genel olarak gösterilerde ve diğer etkinliklerde güneydeki Sayda kentinde önemli bir varlık gösterdiler.¹⁹ Beyrut'ta ise, İslamcı hareketlerden hiçbirisiyle bağlantısı olmayan ancak halk hareketinin ilk haftalarındaki seferberlik çabalarında özel bir rol oynayan dini muhafazakâr bir

grup olan ‘Beyrut İçin Gençlik’ (Şabab Li Beyrut) içerisinde önemli derecede kendilerini gösterdiler.

Kuzeyde, ‘Trablus için Gençlik’ grubu (Şabab Li Tarablus) aracılığıyla *Hirak*’ın organizasyon komitelerine katıldılar. Ancak, *Hirak*’ın Kuzey Lübnan’daki merkezi El Nur Meydanı’nda (Saha el-Nur) kitleleri ideolojiye göre ayırmak mümkün olmamakta çünkü protestocuların büyük bir kısmı şehrin karakterini yansıtan diğer meydanlara göre muhafazakâr olarak tanımlanabilmektedir. El Nur Meydanı’ndaki protestocular tarafından kullanılan platformun çoğunlukla bazılarının varsaydığının veya iddia ettiğinin aksine, Cemaat-i İslami ile bağlantısı olmayan nispeten de muhafazakâr bir grup olan ‘Şehrin Muhafızları’ (Huras el-Medine) tarafından kullanıldığını belirtmek önemlidir. Ancak “Muhafızlar” şehrin geri kalanından daha az muhafazakâr ve Cemaat-i İslami de dâhil olmak üzere buradaki tüm siyasi eğilimlerden bağımsız olduklarını savunmaya isteklidirler.²⁰ Cemaat-i İslami Beka Vadisi veya Güney Erkub bölgesinde olduğu gibi, bir dizi köy ve kasabada da yıl boyunca önemli bir mevcudiyete sahip olmuştur.

Grup, 25 Ekim 2019 tarihinde Lübnan’daki krizi çözmek için bir dizi talep ile erken bir girişim başlattı: Altı aylık bir geçiş dönemi ilan etmek, hali hazırdaki üç başkanlığın ve mevcut konseylerin sürelerini kısaltmak, siyasi mezhepçiliği ortadan kaldırmak için ulusal bir organın kurulmasını talep etmek ve mezhepsel temsil için bir senato (Taif’te öngörüldüğü gibi) kurmak. Girişim ayrıca mezhepçi olmayan modern bir seçim yasasının kabul edilmesi, yeni bir parlamento konseyinin (Taif’te öngörüldüğü üzere mezhepsel temsil haricinde) ve başkanının seçilmesi, yeni bir cumhurbaşkanının seçilmesi, yeni hükümetin kurulması ve çalınan varlıkların kurtarılması için süratle bir kanun çıkarılması çağrısında bulundu.²¹

Grubun girişimi, *Hirak* tarafından açıklanan talepleri açıkça yansıtıyordu ve bazılarının *Hirak*’ın taleplerini ifade ediş tarzının Cemaat’in girişimine benzediğini iddia etmesine neden oldu. Bu iddia, diğerlerinin yanı sıra grubun ve aktivistlerinin, bu taleplerin özellikle ilk ayda devrimin “manifestosu” haline gelecek kadar geliştirmesine katkısı açısından kısmen doğru olabilir. Ancak bu talepler, halk hareketinin ilk gününden beri aktivistler ve protestocular arasında farklı biçimlerde de olsa dolaşıyordu.

Grubun *Hirak*'a katılımının ona parti olarak kilit bir rol vermemiş olması dikkat çekicidir. Cemaat'in, aktivistlerinin veya diğer İslamcılarının ne başlangıçta ne de yakın zamanda *Hirak* üzerinde güçlü bir etkisi olmadı. Bunun nedeni muhtemelen *Hirak*'ın daha geniş sosyal tabanının herhangi bir siyasi grup, sendika örgütü veya sivil toplum örgütüyle bağlantısı olmayan Lübnan halk kesimlerinden müteşekkil olmasıdır. Protestocular üst orta sınıfın bir kesiminin katılımının yanı sıra, çoğunlukla orta ve alt sınıflardan geliyorlardı. Öte yandan Lübnan Sol'unun etkisi, herhangi diğer ideolojik gruplarınkinden çok daha fazla görünürdeydi.²² Bu, Lübnan'ın diğer mezhep partilerinin aksine, Sol'un dini mezhepleri aşması ve sosyal mücadelesinin, onu zamanın ekonomik sıkıntılarına daha uygun hale getirmesiyle mümkün olmuştu. Bu bağlamda Sol, mezhepçiliğin sona erdirilmesini ve reddedilmesini teşvik eden ve demokrasinin değerlerini savunan toplumsal bir eğilim olarak görülüyordu. Lübnanlı kadınların hareketteki ileri düzey rolü ise, ona İslami hareketleri ve örgütleri temsil eden dindar bir sıfatın aksine daha 'liberal' bir kimlik kazandırdı.

Sonuç olarak, Cemaat-i İslami *Hirak* hareketini destekledi ve ona aktivistler ve fikirler düzeyinde katılım sağladı ancak *Hirak*'ın şartlarını kabul edip ona hizmet ederken kendi hedefleri ile *Hirak*'ınkiler arasında da bir yakınlaşma beklentisi içerisindeydi. Cemaat-i İslami'nin *Hirak*'a katılımının, hareketin yönü, yolu veya sloganları üzerinde belirleyici bir etkisi olup olmadığını saptamak pek mümkün gözükmemektedir. Öte yandan grubun *Hirak*'taki varlığı ve rolünün, özellikle Gelecek Hareketi'nin *Hirak*'ın sloganlarını benimsemediği göz önüne alındığında, *Hirak*'ın Lübnan'daki Sünni topluluğa diğer topluluklardan çok daha fazla nüfuz etmesini kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Dahası, Lübnan'daki mezhepsel hesaplara göre, Cemaat-i İslami *Hirak*'a katılma konusunda isteksiz davranmış olsaydı, grubun karşı eksenden yana olduğu kanaati oluşurdu. Cemaat katılmayı reddetmiş olsaydı, *Hirak* kesinlikle daha fazla zorlukla karşılaşacaktı.

Cemaat-i İslami'nin *Hirak*'la Etkileşiminin Sonuçları

Hirak, özellikle zirve noktasında, destekçileri bakımından diğer toplulukların aksine, Gelecek Hareketi'ni de geride bırakarak, Sünni toplumdaki başlıca seferber edici etken olarak görülüyordu. Bu, hareketinin popüleritesine rağmen Başbakan Saad Hariri hükümetinin 29 Ekim 2019'da düşmesinin ardındaki nedenlerden biri olabilir. Diğer bir

deyişle, en tepedeki Sünni siyasi konumundaki bu değişim, başka herhangi bir mezhebin dayatmasıyla değil Sünnilerin yönlendirmesi sonucunda gerçekleşti. Ülkede, *Hirak*'ın taleplerine göre alternatif bir hükümet oluşturma'nın yerine, 8 Mart İttifakı'nın şartlarına uygun Hassan Diab başkanlığında teknokrat ve siyasetçilerden oluşan karma bir hükümetin kurulduğu da belirtilmelidir. Burada hedeflenen mesaj, ittifak partilerinin kendi mezhep tabanlarında kontrole sahip olduklarını ortaya koymak ve *Hirak*'ın kendi mezhepleri içindeki birincil siyasi harekete geçirici güç olmadığını savunmaktır.

Bu anlamda *Hirak*'ın Sünni toplumdaki ilerlemesi, Cemaat-i İslami aktivistlerine ilk kez Gelecek Hareketi'nin itiraz etmediği bir siyasi platform sağladı. İki partiyi bir araya getiren en önemli iş birliği (daha sonra 14 Mart İttifakı olarak anılacak olan diğerlerinin de dâhil olduğu üzere) Refik Hariri suikastının ardından (2005) 'Sedir Devrimi (Sevra el-Arz)' olarak adlandırılan dönemdi. Ancak o zaman bile, Cemaat-i İslami'nin katılımı, kısmen siyasi olayın doğası ve bunun yerel, bölgesel ve uluslararası alandaki yansımaları nedeniyle büyük ölçüde Gelecek Hareketi tarafından sınırlandırıldı.

Hirak ayrıca gruba ve aktivistlerine alıştıkları örgütsel çerçevenin dışında hareket etme ve daha geniş yelpazede Lübnan halkıyla etkileşim kurma fırsatını sağladı. *Hirak* zamanında Lübnan halkı, örgütsel veya hukuki kısıtlamalar olmaksızın halka açık yerlerde gerçekleşen tartışmalara ve toplantılara katılan grup aktivistlerine daha alışık hale geldi. Bu, Şeyh Faysal Mevlevî'nin ötekiyle ilişkiler noktasında bıraktığı hoşgörü mirasına ve fıkhi görüşlerine müteakip, grup içinde katı bir düzenleyici standart olarak görülen "fıkhi söylemin" geri planda kalmasına bağlanabilir. Bu, aktivistlerin daha geniş halk kitleleriyle ve *Hirak*la çalışma motivasyonuna etkili bir şekilde katkıda bulunmuştur. Böylelikle Cemaat, *Hirak*'ın ortak organlarında varlığını sürdürmeyi başardı ve tüm bölgelerde her zamankinden daha fazla hoş karşılanır oldu. Kendisini "Lübnan halk bilincinde siyasi hakimiyet geçmişi olmayan bir Sünni oyuncu" olarak sundu.²³

Bir kısmı kendiliğinden, bir kısmı grup içindeki kritik kararlarla oluşan bu ilerleme, henüz topluluğun organizasyon yapısında veya işleyişinde gerçek bir değişim yaratmadı. Aksine, grup özünde ve eylem mekanizmalarında hem elitist hem de dini uyanışçı kalmaya devam etti. Dini yayma (Davet) ve hayırseverlik faaliyetlerinin grup üyelerinin ilk ve en önemli işlevi olduğu yerlerde ise, siyasi çalışma çerçevesi hem pratik hem de düşünce açısından dar bir

alana sıkışmaktadır. Arap Baharı'ndan sonra diğer siyasal İslamcı hareketler içinde devam eden siyasal faaliyetleri din yayma sürecinden ayırma tartışması bile grupta bu kadar yaygın değildi ve diğer örgütsel endişelerin gölgesinde kalmıştı.

Bu planlı ve temkinli etkileşim uyumu göz önüne alındığında, tüm bunlar *Hirak*'ta grubun rolünün güçlenmesine; Sünni ortamdaki popüleritesinde veya etkisinde ya da daha büyük Lübnan siyasal denklemindeki gücünde bir artışa yol açmadı. Bununla birlikte grup, yerel siyasal faaliyetlere her zamankinden daha fazla dâhil oldu ve halk ile tabanının gözünde statüsünü korumayı başardı. Cemaat, Lübnan'ın son derece çeşitli çevresiyle, dini ve bölgesel arka planı açısından da grubun önüne koyulan zor sorularla etkileşime her zamankinden daha hazır hale geldi.

Bununla birlikte, birincil değişiklik, statükoyu değiştirmeyi amaçlayan 'revizyonist bir güce' dönüşen grubun Lübnan siyasal sınıfı karşısındaki konumunda gerçekleşti.²⁴ Cemaat kendini *Hirak*'la ilişkilendirerek ve *Hirak* içinde aktif bir rol oynayarak egemen partilerin geleneksel siyasal sınıfına meydan okudu.

Bu, Cemaat-i İslami'nin mezhep düzeyinde Gelecek Hareketi ile ilişkisinin yanı sıra egemen bir iktidar gücü ve bölgede kilit bir oyuncu olan Hizbullah ile olan ilişkileri açısından da önemlidir. Bu ilişkilerdeki herhangi bir değişiklik Cemaat-i İslami'ye ve onun rolüne yansiyacaktır.

İlk Kısım: Gelecek Hareketi ile ilişkiler

Gelecek Hareketi, *Hirak*'ı ve içindeki aktif güçleri rakip olarak görmekte ve onlarla bu temelde bir ilişki kurmaktadır. Bu güçlerin, son zamanlarda Lübnan'daki meselelere yaklaşımını değiştiren Saad Hariri'nin Suudi Arabistan ile ilişkilerinde de yaşanan kriz başta olmak üzere, hareketi etkileyen zayıflıklarından yararlandığını düşünülüyor. Gelecek Hareketi sadece Suudi Arabistan için öncelikli yerini kaybetmekle kalmadı aynı zamanda Saad Hariri'nin kardeşi Bahaüddin Hariri'nin de kardeşini eleştirerek Lübnan siyasetine girmeye çalıştığı görülüyor.

Gelecek hareketi mevcut krizinin üstesinden gelecek ve güçlü bir şekilde geri dönecekse, bu diğer geleneksel partilerde de olduğu gibi kaçınılmaz olarak *Hirak*'ın sloganlarını benimsemek yoluyla olacaktır. Böylece, çeşitli şekillerde halk tabanındaki ivmenin liderliğini almaya çalışacaktır. Gelecek hareketi, özellikle de Suudi'lerin Cemaat-i İslami ve MK karşısındaki

pozisyonu değişmediği sürece, Cemaat-i İslami'yi kesinlikle Sünni seçim bölgesi içinde ana rakip olarak görecektir. Alternatif olarak Cemaat-i İslami, özellikle Lübnan'ın Sünni nüfusunu ilgilendiren merkezi konularda herhangi bir çatışmayı önlemek ve "Sünniliğin dini bileşenini korumak ve aynı zamanda ona yedek güç olarak hizmet etmek" şeklindeki geleneksel sorumluluğunu sürdürmek için Gelecek Hareketi'ne tamamlayıcı bir güç olarak kendisini yeniden inşa etmek zorunda kalacaktır.²⁵ İmad al-Hout, grubun Gelecek Hareketi ile bağlantılı olmadığını, ancak olası olumsuz yansımaları nedeniyle Sünni toplum içinde herhangi bir çatışmadan kaçınmaya da istekli olduğunu vurgulamaya devam etmektedir.²⁶

İkinci Kısım: Hizbullah ile ilişkiler

Cemaat-i İslami ile Hizbullah arasındaki, Hizbullah'ın Arap ayaklanmaları konusundaki tutumu ve Suriye savaşına katılımının yanı sıra iki grubu farklı kamplarda konumlandıran bölgedeki mezhepçi söylemin tırmanması nedeniyle önemli ölçüde kötüleşen ilişkileri normalleştirmek için çabalar sarf edildi. Fakat, *Hirak*'ın ortaya çıkmasıyla, ilişkileri önceki noktaya dönmekle kalmadı, daha da kötüleşti. Grubun liderlerinden birine göre, iki taraf arasındaki görüşmeler büyük ölçüde azaldı ve Hizbullah, en azından mevcut koşullarda artık bu görüşmelere olan ilgisini yitirdi.

Hizbullah'ın hem Lübnan'da hem de bölgesel meselelerde önceliğinin artık MK'nın bir hizbi olarak Cemaat-i İslami ile ilişkilere dayalı olmadığı belirtilebilir. Bölgesel seviyede, Hizbullah'ın Hamas ile ilişkisi, MK ile ilişkisinden ve Suriye'nin durumuyla alakalı çekincelerinden bağımsızdır. Lübnan bağlamında, Hizbullah ile Cemaat-i İslami arasında çok az ortak çıkar bulunmaktadır. Hizbullah, özellikle ilk iki günde *Hirak*'ın kendiliğinden büyüyen doğasını kabul etse de, sonrasında onu muhalif yerel güçler tarafından manipüle edilen bir araç veya kendisine karşı uluslararası bir komplonun parçası gibi algılamaya başladı ve bu nedenle Cemaat-i İslami ile karşı karşıya geldi.

Hizbullah ile Cemaat-i İslami arasındaki ilişkileri düzeltmeye çalışan arabulucular, Hizbullah'ın Cemaat-i İslami'nin *Hirak*'taki konumuna yönelik eleştirilerini gruba ilettiler.²⁷ İki tarafın dini yapıları, belki de aralarındaki herhangi bir çatışmayı dolaylı olarak Lübnan'da mezhepçiliğin istenmeyen bir tırmanışına dönüştüreceği için karşı karşıya gelmek istemediği açıktır. Ayrıca, özellikle Filistin meselesi ve grubun Lübnan'ın 'direniş' hakkını savunduğu daha geniş çaptaki İsrail ile çatışmalara dair yakınlaşma baskıları hem ülke içinde hem de

bölgesel olarak hâlâ devam etmektedir. Ancak Cemaat, bu direnişin Lübnan'da diyalog yoluyla Lübnan devleti çerçevesinde belirlenen ve bu çerçevenin ötesine geçmeyen bir 'ulusal savunma stratejisinin' parçası olmasını istemektedir.²⁸

Grubun Gelecek Hareketi ve Hizbullah ile ilişkisi hala Lübnan mezhep modelinin kuralları ve gruplaşmalarının yanı sıra bölgesel çatışmalar ve çelişkiler etrafında da şekilleniyor ki bu nedenle *Hirak*'ın etkisi altında yürütülen bu ilişkideki herhangi ciddi bir değişiklik büyük ölçüde *Hirak*'ın kendi kaderine ve Cemaat-i İslami'nin onunla olan münasebetinin akıbetine bağlıdır.

Sonuç

Cemaat-i İslami'nin *Hirak*'la etkileşiminden çıkarılabilecek bir dizi bulgu ve sonuç bulunmaktadır. Birincisi, Lübnan'daki Sünni halk ve hatta Cemaat-i İslami gibi dini nitelikteki bir İslami hareketin aktivistleri bile grubun çıkarlarından ziyade halk taleplerini takip ederek kendiliğinden ve kayıtsız şartsız ulusal aktivizme (*Hirak* gibi) girişebilecek kadar vatanseverdir. Bu durum gruba, yerel sorumluluklarına daha fazla ilgi göstermek ve ulusal eylem ile İslamcı oluşum arasındaki gerilimi, çok dinli ve çok mezhepli bir ortamda olduğu gibi geçici de olsa, çözmek üzere (İslamcı yerine) daha milliyetçi olmak sorumluluklarını yüklemektedir.

İkinci olarak, grubun diğer Lübnanlı güçlerle, özellikle de Gelecek Hareketi ve Hizbullah ile olan ilişkisi, *Hirak* öncesi dönem ile aynı kalmayacaktır. Belki de mevcut haliyle Lübnan denkleminde etkili bir konuma sahip olmaması nedeniyle grubun *Hirak*'a katılımının etkileri henüz net değildir. Ancak iktidar partileri, *Hirak*'tan inisiyatifi geri aldıklarında, nerede olurlarsa olsunlar muhtemelen güç merkezlerini hedef alacaklardır.

Bu nedenle, Lübnan denklemindeki etkisi ne kadar zayıf olursa olsun, grup iktidar düzenine "meydan okumaya ve onu revize etmeye" çalışan güçlerin bir parçası olarak rolünü sürdürüp sürdürmeyeceğini ve halkın taleplerini savunup, kendisini yerel bir yükselen güç olma yoluna sağlam bir şekilde koyarak *Hirak*'taki konumunu inşa edip etmeyeceğini belirlemelidir. Alternatif olarak, Arap Baharı'nda ortaya çıkan bir dizi başka güçte olduğu gibi, demografik tabanını hayal kırıklığına uğratarak *Hirak* yüzünden bir bedel ödemek korkusuyla ilk seçenekten geri adım atabilir. Öyle olursa, grubun İslamcıların meşhur düşüş ve revizyonlarında görüldüğü gibi körelme ve çürüme ile yüzleşmesi gerekecektir.

Referanslar

- 1- Shafeeq Choucair, "Map of Sunni Actors in Lebanon: Composition and Trends", *Al Jazeera Center for Studies*, Mart 16, 2015.
<https://bit.ly/2SiivSO>
- 2- Azzam al-Ayoubi ile mülakat, Cemaat-i İslami Genel Başkanı, Beyrut, Kasım 17, 2018.
- 3- Lübnan meclisindeki Cemaat-i İslami ile ilgili Lübnan meclisi eski üyesi Imad al-Hout ile telefon mülakatı, 22 Ocak 2019. Cemaat-i İslami siyasi ofis medya sorumlusu Wael Najm ile telefon mülakatı, 27 Ocak 2019.
- 4- Kasım 2018'de Beyrut'ta Cemaat-i İslami'nin bazı figürleri ve liderleriyle yapılan bir dizi mülakatta, İran'ın bölgedeki projesiyle 'mezhepçi davranışının' oturulup tartışması ve değiştirilmesi için yüzleşme ihtiyacı konusunda anlaşılar.
- Ayrıca bakınız: Shafeeq Choucair, "The Islamic Group in Lebanon: A Levantine Model on Transformations in Role and Identity" *Lubab for Strategic and Media Studies* 1, (Şubat 2019): 74-75. Al Jazeera Centre for Studies.
<https://studies.aljazeera.net/ar/reports/190214112218301/02/2019.html>
- 5- Cemaat-i İslami ve Hizbullah'ın kimliğindeki mezhepsel değişim hakkında daha fazla bilgi iki ayrı çalışmada bulunabilir. Bakınız: Choucair, "The Islamic Group in Lebanon," 67-76; Shafeeq Choucair, "Hezbollah: His Account of the Syrian War and the Sectarian Issue, (1-2) *Al Jazeera Center for Studies*, Aralık 28, 2017.
<https://studies.aljazeera.net/ar/reports/171228102923122-1/12/2017.html>
- İkinci kısım 17 Ocak 2018'de yayınlandı.
<https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2018/01/180117110920994.html>
- 6- Bu yıllarda Hizbullah, Suriye'de ve Lübnan sınırında Kusayr, Arsal, Cerud ve diğerleri gibi önemli savaşlar verdi.
- 7- Wael Najm ile telefon görüşmesi. Beyrut'un güney mahallelerinden Hamas lideri Ali Baraka ile mülakat, 20 Kasım 2017.
- 8- Wael Najm ile telefon mülakatı.
- 9- A.g.e.
- 10- ESCWA tarafından Ocak 2015'te yayınlanan bir araştırmaya göre, Trablus'ta yaşayanların %57'si yoksul, %26'sı da daha yoksuldur. <https://www.unescwa.org/ar/node/12315>
- 11- Shafeeq Choucair, "Lebanese Movement: Motives, Components and Implications", *Al Jazeera Center for Studies*, Ocak 23, 2019. (Erişim tarihi: Şubat 12, 2020). <https://bit.ly/31PfSuB>
- 12- 'Vatan Vizyonu' konferansı... Cemaat-i İslami tarihinde bir dönüm noktası. Cemaat-i İslami web sitesi. 15 Mayıs 2017 Pazartesi. <https://bit.ly/39DBMnz>
- 13- Bakınız: Mohsen Saleh ve ark., *The Islamic Group in Lebanon from its inception until 1975* (Beyrut: Zaytouna Center for Studies and Consultancy, 2009), 172 ve sonrası. Ayrıca bakınız: "Belge 6: Cemaat-i İslami'den anayasa değişiklikleri, Lübnan'ın korunması ve Filistin davasına destek çağrısında bulunan açıklama», Cemaat-i İslami tarafından Ekim 1974'te beyan edilmiştir. <https://bit.ly/2Bs8KeW>
- 14- Imad al-Hout ile telefon mülakatı.
- 15- Imad al-Hout ile telefon mülakatı.
- 16- Araştırmacı, Cemaat-i İslami'den *Hirak*'taki aktivistlerle, özellikle güvenlik seviyesinde ve bazılarının tanımladığı gibi 'milis' seviyesinde, 8 Mart kuvvetlerinin hakimiyetinden kurtulma arzusunun açıkça yansıtan birkaç mülakat yaptı. Beyrut'ta bir grupla buluşma, 22 Kasım 2019. Sayda'da bir grupla buluşma, 24 Kasım 2019.
- 17- A.g.e.

- 18- İmad al-Hout ile telefon mülakatı.
- 19- Cemaat-i İslami ve *Hirak* aktivisti Rami Besbah ile telefon mülakatı, 27 Ocak 2019, Sayda.
- 20- Trablus Şehri Muhafızları, Trablus'ta Acil Servisleri Başkanı Cemal Bedevi ile 23 Kasım 2019 tarihli mülakat.
- 21- Youssef Hussein, "The Islamic Group announces an initiative to resolve the crisis in Lebanon", *Anadolu News Agency*, Kasım 25, 2019. <https://bit.ly/39jDES5>
- 22- Bakınız: Choucair, "Lebanese Movement: Motives, Components and Implications."
- 23- İmad al-Hout ile telefon mülakatı.
- 24- Revizyonist güçler, mevcut uluslararası düzeni kabul etmeyen ve onu değiştirmeye çalışan güçlerdir. Örneğin Rusya revizyonist olarak tanımlanır.
- 25- Choucair, "Map of Sunni Actors."
- 26- İmad al-Hout ile telefon mülakatı.
- 27- Wael Najm ile telefon mülakatı.
- 28- A.g.e.

YAZAR HAKKINDA

Chafic Choucair, Maşırık (Levant) ve İslamcı Hareketler uzmanıdır.

AL SHARQ STRATEJİK DÜŞÜNCE KURULUŞU HAKKINDA

Al Sharq Stratejik Düşünce Kuruluşu, demokratik katılım, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog ve sosyal adalet ideallerini teşvik etmek amacıyla, tarafsız ve titiz bir yaklaşımla araştırma yapmayı üstlenen bir düşünce kuruluşudur.

Address: Istanbul Vizyon Park A1 Plaza Floor:6

No:68 Postal Code: 34197

Bahçelievler/ Istanbul / Turkey

Telephone: +902126031815

Fax: +902126031665

Email: info@sharqforum.org

AL SHARQ
STRATEGIC
RESEARCH

research.sharqforum.org

/ SharqStrategic

